

SILVIA MONTIGLIO:

From Villain to Hero – Odysseus in Ancient Thought
(Z podliaka hrdinom – Odysseus v antickom myslení)

Ann Arbor: The University of Michigan Press 2011, 228 s.

Už názov knihy Silvie Montiglio prezrádza, že ide v prvom rade o systematické spracovanie odyseovského námetu. Hlavnú otázku, na ktorú táto kniha hľadá odpoveď a ktorá ju sprevádza až po samotný záver, kladie autorka hneď v úvode: „Sme oprávnení preferovať filozofické čítanie Odysea a venovať mu samostatné skúmanie?“ (s. 2). Od začiatku je tak jasné, že čitateľ sa stretne so skúmaním možností filozofickej interpretácie mýtickej postavy Odysea, pričom táto interpretácia predstavuje napohľad veľmi zriedkavé podujatie. Jej homérsky kontext sa totiž stal inšpiráciou antickej tradície myslenia a v rôznych formách prežíva až dodnes. Verejnosti je známejšia skôr z prostredia literárnej tvorby či kritiky než z filozofického kontextu. Autorka sa však neobmedzuje iba na oprašovanie už objavenej a starostlivo uchovanej látky a nevydáva sa len po hlavnom prúde výkladu. V piatich kapitolách stopuje filozofické motívy Odysea i v dielach autorov, ktorí často bývali interpretačnou tradíciou z rôznych dôvodov marginalizovaní (Antisthenove zlomky, Xenofónove „literárne“ práce, texty kynickej a stoickej tradície, tvorba epikúrovcov, raných kresťanov atď.), pričom poukazuje na fakt, že pôvod negatívnych konotácií a morálnych predsudkov spájaných s postavou Odysea treba hľadať hlavne v gréckej dráme 5. storočia p. n. l. Zdôrazňuje tiež, že túto negatívnu mienku týkajúcu sa odyseovských vlastností, šírenú najmä Eurípidovými hrami, zrejme nebolo náhodou akceptovať dobové obecnstvo ako celok, ale všeobecnejšie práve tí, ktorí vo svojej predstave vojrovej politiky nesúhlasili s radikálnymi demokratmi a tvorili aristokratickú vrstvu aténskej spoločnosti.

V prvej kapitole „*Odyseus nebol...*“: *Antisthenova obrana zneužitého hrdinu* autorka označuje za toho, kto sa ako prvý mohol pokúsiť o obhajobu Odysea a jeho obratnosti πολυτροπία, práve Antisthena, skladajúceho za týmto účelom reči a zároveň sa pokúšajúceho aj o systematické skúmanie či interpretáciu konania Odyseovej postavy (s. 20). V tejto súvislosti tiež pripomína, že od Xenofóna (*Mem.* I.2.58-59) sa dozvedáme, že motív Odysea mohol Antisthenés spájať práve so Sókratovým osudom, keďže autor Sókratovej obžaloby zrejme Sókrata obvinil aj z nevhodného výkladu Odyseových slov týkajúcich sa jeho konania v epizóde z *Iliady* II. (s. 20). Túto historicky motivovanú správu o obžalobe Xenofón ale vzápätí odmieta na základe argumentu, že Sókratés vykladá Odyseove slová inak, než tvrdí žalobca Polykratés (*Mem.* I.2. 58-59). V podobnom sókratovskom duchu podľa Silvie Montiglio zrejme chápe Odyseove slová aj Antisthenés a zároveň si uvedomuje aj dvojznačnosť jazykového výrazu τροπος, ktorý môže znamenať tak obratnosť ľudskej povahy, ako aj obratnosť v používaní jazyka (s. 21). Na základe toho Silvia Montiglio usudzuje, že Antisthenés bol pri výklade a spracovaní Homérovej látky schopný analyzovať jazykové výrazy a zrejme tiež odlišoval dialektickú činnosť διαλέγεσθαι od presvedčivého hovorenia δεινός λέγειν. Treba sa však tiež zmieniť o tom, že interpretácia *Aiantovej a Odyseovej reči* sa v podaní Silvie Montiglio v jednom bode líši od iných štandardných interpretácií. Pokiaľ iné interpretácie pri porovnávaní Antisthenových rečí Aianta a Odysea dospievajú k záveru, že Aiantova reč je vo

vzťahu k sudcom invektívnejšia než Odyseova, S. Montiglio podčiarkuje fakt, že aj Odyseus prehovára k sudcom v prvej osobe často arogantne, odvolávajúc sa na svoj nenahraditeľný význam pre celú grécku výpravu do Tróje (s. 25).

V ďalšej kapitole *Platónov Odyseus: bojovník v duši* sa autorka venuje problému Odyseovej πολυτροπία v Platónových dialógoch a obhajuje tézu, že Platón chápal πολυτροπία ambivalentnejšie než Antisthenés, pričom Odyseovi okrem rečníckych schopností pripisoval aj negatívnu prispôsobivosť charakteru a jeho Sókratés je k Odyseovi kritickejší než Sókratés známy z iných zdrojov (s. 39). Spochybňuje tiež interpretácie, podľa ktorých by Platón nepoužíval Sókrata na komunikovanie vlastných postojov, hlavne pokiaľ ide o tvrdenie z *Hippiá Menšieho* 371e5, že Odyseus je lepší než Achillés. S. Montiglio sa domnieva, že toto tvrdenie je skôr dôsledkom logiky argumentácie než Sókratovým vlastným postojom (s. 41). Platónov Sókratés, podobne ako v iných ranných Platónových dialógoch, prejavuje schopnosť prispôbiť sa štýlu argumentácie partnera, čo sa pri otázke πολυτροπία v porovnaní s Antisthenovou interpretáciou prejavuje stigmatizáciou Odyseových metód ako filozofických oproti sofistickým (s. 42). Sofista Hippiás však tiež v rovnomennom Platónovom dialógu prejavuje odyseovské črty, a dokonca ho príležitostne aj imituje, no táto imitácia nie je práve najlepšia, ako to v Platónových ranných dialógoch býva (s. 42). Sókratova kritika Odysea je teda podľa autorky lepšie podložená v *Obrane* 28d2-3, kde je filozof zo všetkých zúčastnených najpodobnejší Achillovi, pretože podobne ako on pohŕda smrťou a v zmysle zachovania spravodlivosti sa rozhoduje ukončiť svoj život (s. 42). Interpretácia S. Montiglio teda ukazuje, že pokiaľ v *Hippiovi Menšom* Sókratés oddeľuje Odyseove lži od jeho nespravodlivých skutkov, v *Obrane* pripisuje jeho predpokladanému „vedeniu“ amorálne dôsledky (s. 44). Nakoniec sa tak podľa nej v *Ústave* stáva Odyseus pre Platóna hrdinom dospievajúcim k očiste duše práve voľbou utiahnutého života úplne zbaveného verejných ambícií v obci (s. 48). Nepriaznivé okolnosti osudu, neodmysliteľne utvárajúce kontext odyseovského motívu, mohli byť podľa domnienky autorky tiež tým, čo spôsobilo aj Aristotelov prekvapivý nezájem, pretože Odyseus sa zrejme nehodil do jeho koncepcie šťastného života pripisujúcej nemalý význam vonkajším okolnostiam (s. 60).

Problému motivácie Odyseovho konania je venovaná tretia kapitola *Túžba po zdatnosti: Odyseus v kynickom a stoickom myslení*, načrtávajúca stoický obraz Odysea. V kontexte stoickej etiky sa podľa S. Montiglio stal Odyseus príkladom indiferentného odovzdania sa osudu bez ohľadu na trápenie alebo slasti, ktoré by voľba takéhoto života mohla priniesť (s. 66). V tejto súvislosti sa objavuje ďalší aspekt výkladu odyseovského charakteru v podobe žobráka. Ohnisko polemiky tvorí otázka odyseovského sebaovládania. Stoický obraz Odysea prerastajúci do obrazu neustále sa maskujúceho „herca života“ sa však začal postupne vzdalovať kynickému Odyseovi, skutočne uprednostňujúcemu striedmy životný štýl. Podľa autorky sa však neskorší stoici Homérovho obrazu Odysea ako žobráka vzdali (s. 72). Už Lúkiánova interpretácia sa odklonila od pôvodne kynického, ba možno sókratovského vzoru, keďže aj Lúkiánov Odyseus žobranie iba predstiera (s. 72). Kým v stoickej tradícii, napríklad u Maxima z Týru, sa Odyseov charakter stal zaujímavou zmesou prispôsobivosti a zvláštneho druhu kontemplatívnej melanchólie, a bol dokonca pre podobné hérakovské črty Diónom Zlatoústym prirovnaný k Diogenovi, pretože obidvaja boli považovaní v otázke slobody za „skrytých vládcov“, epikúrovci pravdepodobne vyzdvihovali pokojný Odyseov stav, ktorý pre nich mohol reprezentovať ideál slastného života (s. 95).

Vo štvrtej kapitole *Vládca, priateľ a lichotník: Odyseus v epikúrovstve a mimo neho* sa objavuje epikúrovský výklad Odysea, poskytujúci námet aj pre Plautove komédie. Autorka sa však domnieva, že Senecove správy o Epikúrových výkladoch nepredstavujú dostatočnú evidenciu pre tvrdenie, že Odyseus je hlavným zdrojom epikúrovskej filozofie a že ak Epikúros skutočne považoval εὐφροσύνη za kinetickú slasť, mohol jej chválu z Odyseovej strany citovať ako dôkaz našej prirodzenej inklinácie k slasti. No v takom prípade je podľa autorky potrebné medzi odyseovskými a epikúrovskými slasťami rozlišovať (s. 99).

Motív odyseovskej slasti pokojného stavu využil pri vytváraní reprezentácie mierumilovného vládca aj Filodémos, prostredníctvom ktorého sa neskôr dostal Odyseus k Vergiliovi, tvoriacemu v období občianskych vojen a jeho spracovanie mohlo mať teda podľa S. Montiglio silne politický podtón (s. 101). Pre prejav Filodémovho Odysea je charakteristická pedagogická úprimnosť a aj v kontexte jeho epikúrovských výkladov sa objavujú sókratovské črty (s. 112).

Posledná kapitola knihy *Medzi myslením a konaním* ďalej rozvíja otázku, nakoľko sa mohol obraz Odysea chváliaceho pokojný stav podobať koncepcii epikúrovskej filozofie, a rozširuje uhol pohľadu skúmania aj o populárne literárne a dramatické žánre z obdobia neskorého helenizmu. Filozofická diskusia sa tu zameriava na problematiku povahy Odyseovho vedenia a rozličné možnosti jeho výkladu zostávajú aj naďalej otvorené.

Epilóg: Odyseova cnosť a smäd renesancie po poznaní sa venuje renesančnému obdobiu. Odyseova postava nachádza v interpretáciách dobových básnikov a spisovateľov, ako sú J. Dorat, P. de Ronsard či J. Du Bellay, niektoré zabudnuté pozitívne konotácie a jeho túžba po poznaní a cestovaní je podľa autorky pochopená primárne v kontexte usilovania o cnosť – *virtus* (s. 150). Stáva sa však aj príkladom iného prístupu ku skúmaniu dejín a sveta, ktoré sa viac ako na štúdiu antických textov zakladá na poznávaní z vlastnej skúsenosti (s. 142). Muža cnosti z Odysea opätovne podľa S. Montiglio urobil až Petrarca, ktorý sa inšpiroval hlavne rímskymi autormi ako Plútarchos, Vergilius či Apuleius. Kontext znovuoživenia Odyseovej postavy nemohol byť iný než politický (s. 151).

Knihy Silvie Montiglio prináša svojou optikou zriedkavé filozofické spracovanie odyseovského motívu a tiež komparáciu jeho recepcie a využitia rôznymi autormi, ktorých skúmania sa dotýkali tých najznámejších problémov v dejinách filozofie. Obzvlášť zaujímavá teda bude pre historikov antického myslenia, pretože je ukážkou využitia alternatívneho prístupu k štúdiu jeho dejín. Využíva aj také témy a svedectvá, ktoré by možno inak pri použití tradičných metód zostali nepovšimnuté alebo by boli zasadené skôr do literárneho kontextu. Nie je ale možné opodstatnene tvrdiť, že by nemohli priniesť užitočné postrehy a impulzy pri skúmaní dejín antickej filozofie.

Igor Deraj

Igor Deraj
Prešovská Univerzita v Prešove
Ulica 17. novembra 1
080 01 Prešov
SR
e-mail: deraj.igor@yahoo.